

**Balçı, Mustafa (2011), Orhun Yazıtları Türkçedeki İlk
Çalışmalar, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya,**

ISBN: 978-605-4451-21-0

Hüseyin Yıldız*

Köktürk harfli metinler üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalar son yıllarda hız kazanmış görünmekte; özellikle Afyon, Ankara, İstanbul ve Ulaan-Baator’daki sempozyumlar ile telif ve tercüme çalışmalar bu durumu açıkça ortaya koymakta...

Afyon Kocatepe Üniversitesi’nin ev sahipliğinde 18-20 Kasım 2009 tarihinde Afyon’da düzenlenen “I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni”nde 30 bildiri sunulmuş; Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü üçüncüsünü 26-29 Mayıs 2010 tarihlerinde Ankara’da düzenlediği “III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu”, konu başlığını “*Orhon Yazıtlarının Bulunuřundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl*” olarak belirlemiş ve burada 54’ü Köktürk harfli metinlerle ilgili olmak üzere 116 bildiri yer almıştı; İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin desteğiyle İstanbul’da 3-5 Aralık 2010 tarihinde düzenlenen “Ötüken’den İstanbul’a Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) Sempozyumu”nun programında ise 40 bildiri yer almaktaydı. Bu üç sempozyumun bildiri kitapları da basıldı. Bunlara 4-6 Haziran 2011 tarihinde Ankara’da Türk Dil Kurumu’nda düzenlenen “Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Araştırmaları Çalıştayı” ile 15-16 Ağustos 2011’de Mođolistan’ın başkenti Ulanbator’da Türk Dil Kurumu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ve Mođolistan Milli Üniversitesi işbirliği ile düzenlenen “Türk Kültürünün Gelişme Çağları: Başlangıç ve Yazıtlar Çağı” konulu sempozyumunun da katılması gerek; ancak bu son iki toplantının bildirileri henüz basılmış değil.

Son yıllarda Türkiye’de ya da Türkiye’nin desteğiyle yapılan bu tür toplantılara, basılı eserler de destek olmuş durumdadır. Bunlar arasında Hatice Şirin User’in 2009 yılında Konya’da Kömen Yayınları arasından çıkardığı *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*¹, Osman Mert’in 2009 yılında Belen Yayıncılık tarafından yayınlanan *Ötüken Uygur*

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, hyildiz@gazi.edu.tr
1 Tanıtması için bk. Yıldız, Hüseyin (2010), Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı:11, s. 662-663.

Dönemi Yazıtlarından Tes, Taryat, Şine Us² isimli eseri, Emine Yılmaz'ın Arpad Berta'dan çevirdiği ve 2010 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Ankara'da basılan *Sözlerimi İyi Dinleyin... Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını³* adlı çalışması ve Ferruh Ağca'nın Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından 2010 yılında Ankara'da yayınlanan *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri⁴* başlıklı kitabını da anmak gerekir.

Bu çalışmalara bir yenisi de Mayıs 2011'de eklendi. *Orhun Yazıtları-Türkçedeki İlk Çalışmalar* adını taşıyan çalışma Mustafa Balcı imzasıyla Çizgi Kitabevi Yayınları tarafından Konya'da basıldı. Esasında bir aktarma çalışması olmasına rağmen, eserin öneminin artmasına sebep olan husus, aktarılan metne ulaşmaktaki güçlüktür. Türk dili ve edebiyatı tarihinde *ilk Türkçe roman müellifi, gazeteci, tiyatro yazarı, mütercim; bugünkü anlamda ilk sözlükçü, ilk Fransızca-Türkçe sözlük yazarı, ilk ansiklopedist* vb. pek çok mevzuda ismi geçen Şemseddin Sami; aynı zamanda Orhun bengutaşları üzerinde kitap çapındaki ilk çalışmayı da gerçekleştirendir. Ş. Sami'nin ölümünden 80 yıl sonra, 1984'te, hayattayken bitirip de yayınlama imkanı bulamadığı veya yazmayı tasarladığı bir kısmı yarım, bir kısmı sadece başlanıp bırakılmış müsvedde pek çok evrak Arnavutluk Devlet Arşivi'ne götürülmüş olup bunlar arasında *Orhun Abideleri* de bulunmaktaymış. Yolu Arnavutluk'a düşen Mustafa Balcı, arşiv çalışanlarının da yardımıyla bu notların fotokopilerini ele geçirmiş ve Türkoloji dünyasının istifadesine sunmak istemiş. Toronto Üniversitesi Kütüphanesi'nde Necip Asım'ın *Orhun Abideleri*'ne de rastlayan Balcı, nihayetinde iki eseri Latin harflerine aktararak birleşik halde, *Orhun Yazıtları-Türkçedeki İlk Çalışmalar* adıyla yayınladı.

Çalışma genellikle Ş. Sami'nin hayatı, basılmış ve basılmamış eserleri ve *Orhun Abideleri* isimli eseri hakkında bilgilerin verildiği; Necip Asım'ın çalışmasına da kısaca değinildiği *Giriş* bölümünün ardından, aktarılmış metinlerle devam ediyor. Ş. Sami'nin 100 sayfalık (s. 46-146) çalışmasının ardından, N. Asım'ın 75 sayfalık (s. 151-197 ve 226-255) çalışması ve arada N. Asım'ın V. Barthold'dan çevirdiği *Eski Türk Kitabelerinin Ehemmiyet-i Tarihiyesi* (s. 198-222) başlıklı makale bulunuyor.

2 Tanıtması için bk. Şahin, İbrahim (2010), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, X/2, Kış 2010, s. 185-201 ve Hirik, Erhan (2011), Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2011, Sayı: 29, s. 157-163.

3 Tanıtması için bk. Yıldırım, Dursun (2010), Türkbilgi, Yıl: 2010, Sayı: 20, s. 337-338.

4 Tanıtması için bk. Yıldız, Hüseyin (2011), Dil Araştırmaları, Bahar 2011, Sayı:8, s. 195-201.

HURUF-I GAYR-I SAVTIYE

r: ر	{ ۛ ۛ }	p: پ	ۛ	q: ق (k)	{ ۛ ۛ }
l: ل	{ ۛ ۛ }	B: ب	{ ۛ ۛ }	gh: غ (ğ)	ۛ
tch: چ	{ ۛ ۛ }	ı, y: ی	{ ۛ ۛ }	ke(i): ك	{ ۛ ۛ }
ç, s: س [ch: ش]	{ ۛ ۛ }	gn (ŋ): گ	ۛ	gu: گ	ۛ
ch: ش	ۛ	n: ن	{ ۛ ۛ }	t: ط	{ ۛ ۛ }
z: ز	ۛ	m: م	ۛ	d: د	ۛ

Giriş bölümünden edinilen bilgiye göre Ş. Sami'nin basılmamış eserleri Çağatayca, *Et-tuhfetü'z-zekiyye fi'l-lugati'l-türkiyye*, *Lehce-i Türkî-i Memâlik-i Mısır*, *Kutadgu Bilig*, *İttihad-ı İslâm*, *Sarf ve Nahv (Arapça)*, *Vicdan*, *Zübde-i Şahname*, *Zübde-i Vekayi'* olarak sıralanabilir. Ancak Ağâh Sırrı, bunlara *Müntehabat-ı Arabiyye*, *El-Muallakatü's-Seb'* ve *Kur'an Çevirisini* de eklese de bunlar

Arnavutluk arşivinde yoktur.

HURÛF-I SAVTIYE HURÛF-I GAYR-I SAVTIYYE-I MÛREKKEB

a : ا	ۛ
â : آ	ۛ
i : ی	ۛ
y : ی (l)	ۛ
u, ou : و	ۛ
o : ۇ	ۛ
ü, u : ۇ	ۛ
ö, eu : ۇ	ۛ

nd : ند	ۛ
ntch: نچ	ۛ
li, ld: لد	ۛ

Ş. Sami'nin *Orhun Abideleri* başlıklı çalışmasına dönülecek olursa, müellifin bazı problemlerle karşılaştığı dikkati çeker. Bunların başında seslerin yazıda gösterilmesi (s.25-26) meselesi gelir. Bengütaşlar Köktürk harfleriyle yazılmıştır, o dönemde ise Arap alfabesi kullanılmıştır. V. Thomsen ve W. Radloff ise bu ikisinden farklı bir alfabeyle

bengütaşları çözmüş, transkribe etmiş ve yayınlamışlardır. Öyleyse bu transkripsiyon sistemini Arap alfabesine uyarlamaya ihtiyaç vardır. İşte Sami, Arap harflerinden transkripsiyon alfabesi oluştururken mesela و harfini /u/ sesi için belirlemiş; و harfinin üzerine iki nokta (ۛ) koyarak /ö/ sesini, و harfinin üzerine küçük v harfine benzer bir işaret (ۛ) koyarak /ü/ sesini, yine و harfinin üzerine şapka işareti olarak da bilinen düzeltme/inceltme işareti (ۛ) koyarak da /o/ sesini karşılamak istemiştir.

Mustafa Balcı; Ş. Sami'nin metnini işlerken Köktürk harfli satırın altına kelime kelime Arap harfli transkripsiyonunu, bir alt satıra aynı kısmın Latin harfli transkripsiyonunu, onun altına Arap harfli Türkçe çevirisini, en alta da Latin harfli Türkçe çevirisini vermektedir. Yani okuyucuya beş satırdan oluşan bir metin neşri sunulmaktadır:

1. satır : Köktürk harfli metin
2. satır : Arap harfli transkripsiyon
3. satır : Latin harfli transkripsiyon
4. satır : Arap harfli çeviri
5. satır : Latin harfli çeviri

elifbası, isimler, zamirler, zarflar, iştikak, fiil, fer’-i fiil vb. hakkında bilgiler verilen inceleme kısmıdır. Ş. Sami gibi, N. Asım da, transkripsiyon işaretleri konusunda problemler yaşadığı görülür. Sami’den hareketle aynı sesleri örneklenirse; N. Asım /o/ sesi için (ا) harflerini, /ö/ sesi için (ا) harflerini, /u/ sesi için (ا) harflerini, /ü/ sesi içinse (ا) harflerini kullanmaktadır. Üçüncü kısım V. Barhold’dan *Eski Türk Kitabelerinin Ehemmiyet-i Tarihiyesi* (s. 198-222) başlığıyla çevrilen makalenin tam metninden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise Orhun bengtüşalarının transkripsiyonlu metninin ve çevirisinin italik olarak verildiği bölümdür (s. 223-255).

Anlaşılacağı üzere, Balcı’nın çalışması bundan sonra Orhun bengtüşaları hakkında çalışma yapacak olanlar için önem taşıyacaktır. En azından “Ş. Sami ne demiş?”, “N. Asım nasıl yorumlamış?” gibi sorular artık cevapsız kalmadan, belki de ilham kaynağı olacak şekilde yeni çalışmalarda kendilerine yer bulabileceklerdir. Mustafa Balcı’yı bu çalışmasından dolayı kutluyor ve ihtimal dahilinde ise Arnavutluk arşivindeki diğer çalışmaları Türkoloji dünyasının merak ettiğini kendisine hatırlatmak istiyoruz.